

Bij Marokkanen zijn de gordijnen dicht

Materiële etnische symboliek in de openbare ruimte

Foto Hilje van der Horst

Objecten hebben een betekenis en kunnen een bepaalde boodschap uitdragen. In multiculturele wijken worden objecten veelal gelezen als etnische tekens. De machtsverhoudingen binnen de wijk bepalen welke groepen het meest zichtbaar zijn. "Ik kan altijd zo zien wie waar woont. Nederlanders hebben de gordijnen altijd helemaal open, Marokkanen hebben ze helemaal dicht en Turken hebben ze half open, half dicht."

HILJE VAN DER HORST EN JANTINE MESSING

Interetnische interacties komen tot stand via materiële objecten in het publieke domein en op het grensvlak tussen publiek en privaat. Etniciteit is een gevoel van verbondenheid, gebaseerd op een geloof in gedeelde herkomst, verwantschap en cultuur. Tegelijkertijd wordt met etniciteit het gevoel aangegeven 'anders' te zijn dan andere etnische groepen. Etniciteit wordt op verschillende manieren uitgedrukt. Eén van die manieren is via materiële objecten die een etnische betekenis krijgen. In een aantal voorbeelden worden verschillende vormen van etnische symboliek in de publieke ruimte gerelateerd aan de heersende machtsverhoudingen. De meest individuele vorm van materiële etnische symboliek in de openbare ruimte is dat wat zich bevindt op het grensvlak tussen publiek en privaat. Dit grensgebied wordt hier beschouwd als datgene wat nog onderdeel is van de woning, maar zichtbaar is in de publieke ruimte. Hier wordt symbolisch contact gemaakt met de buitenwereld. Door het grenskarakter van deze ruimte breken de symbolen die hier te zien zijn ook in binnen het publieke domein. Hier zijn machtsverhoudingen tussen groepen vaak veel belangrijker. Verschillende groepen claimen ruimte om hun etnische identiteit te uiten. Aan bepaalde representaties wordt door andere groepen aanstoot genomen.

Er zijn grote culturele verschillen in ontwerp, decoratie en perceptie van de voorzijde van een huis. In Marokko worden traditionele huizen vaak ingeklemd door blinde muren en gaan de mooiste paleizen schuil achter muren, die geen enkele aanwijzing geven voor de rijke versieringen aan de binnenkant. In Nederland treffen we andere extremen aan. De grote ramen van veel huizen en de vaak beperkte raambekleding, die ook 's avonds open blijft, geeft iedere voorbijganger de gelegenheid ongehinderd naar binnen te kijken.

Etnische symbolen op het grensvlak tussen publiek en privaat zijn zeer uiteenlopend. In multi-etnische wijken zijn deze symbolen in overvloed zichtbaar. Observaties tijdens een wandeling in de Haagse Schilderswijk dienen hier ter illustratie. Een straat met voornamelijk Turkse bewoners wordt gekenmerkt door vitrage die de gehele ramen bedekt. Voor de vitrage is niets geplaatst. Anders is dat in een straat met veel Nederlandse bewoners. Weliswaar gebruiken zij vitrage, maar vaak beslaat die niet het gehele raamoppervlak. Als dat wel het geval is, zijn er voorwerpen voor de vitrage geplaatst.

Een balkon op z'n Nederlands.

In een straatje met veel Hindoestaanse koopwoningen treffen we een beschilderde dakpan aan met daarop een afbeelding van een Hindoestaanse vrouw en de voornamen van de twee bewoners. Hier wordt de Nederlandse rage van de beschilderde dakpan met een eigen etnisch tintje overgenomen. Het meest overdadig is een tuin die is ingericht met Hollandse symbolen: een molen, kabouters en eenden.

Strijd over etnische symbolen

Etnische symbolen worden niet door iedereen gewaardeerd. Zij zijn vaak onderwerp van strijd tussen etnische groepen, met name tussen autochtonen en een allochtone groep. Uit gesprekken met vier groepen autochtone bewoners en daarnaast een Turkse en een Antilliaanse groep bewoners in de Vlaardingse wijk Holy Zuidoost blijkt met name bepaalde voorwerpen zich lenen als onderwerp van strijd. De belangrijkste zijn schotelantennes, raambekleding en in meer positieve zin bloembakken. De materiële symboliek komt alleen in de interviews met de autochtone groepen ter sprake en bovendien in alle vier de groepen. Eén van de verklaringen hiervoor is dat dit onderwerp voor de autochtonen belangrijker was dan voor de allochtonen. Door het ongestructureerde karakter van het groepsgesprek konden bewoners namelijk zelf onderwerpen aandragen.

Schotelantennes zijn een doorn in het oog van mensen die ze beschouwen als symbool van een door hen ongewensde ontwikkeling: de komst van allochtonen naar de wijk. "Satellietschotels zijn ook een vorm van vervuiling. Je haalt er ze uit waar de buitenlanders wonen", zo stelt een respondent. Ook de raambekleding wordt door de autochtonen 'gelezen' als etnisch symbool. De gestoken raambekledingen worden gekoppeld aan de aanwezigheid van allochtonen. "Andere culturen leven heel erg naar binnen. Daarom sluiten ze de woning af", zo denkt een autochtone Vlaardinger. Door de autochtonen worden de gesloten gordijnen en schotelantennes gelezen als teken van verval in de buurt: "Het tekent de mensen die in de flat wonen."

Er zijn echter ook materiële zaken die minder op voorhand met een bepaald

etnische groep kunnen worden geassocieerd, maar die toch een etnische lading krijgen. Een voorbeeld daarvan zijn bloembakken. Enkele autochtone bewoners vertellen dat er vroeger op de galerij veel bloembakken stonden. De bloembakken zijn echter een aantal keren vernield, waardoor de bewoners er tegenwoordig van afzien ze te plaatsen. Bloembakken geven voor hen betrokkenheid aan bij het uiterlijk van de galerij en de intentie om die er leuk uit te laten zien. "Plantjes geven de galerij iets gezelligs, een warm idee en het idee dat hier mensen wonen." De aanwezigheid van planten wordt door een aantal mensen gekoppeld aan een, voornamelijk autochtoon en vaak geromantiseerd, verleden.

Het voorbeeld van de bloembakken staat tegenover vuilniszakken. Veel bewoners klagen er over dat andere bewoners hun vuilniszakken op de galerij laten staan. Geïmpliceerd wordt dat met name allochtonen, die niet zouden weten hoe de vuilstortkokers werken, hiervoor verantwoordelijk zijn. De vuilniszakken krijgen hiermee net als de bloembakken een etnische betekenis.

Multicultureel bouwen

Ook buiten het grensgebied van publiek en privaat, in dit geval in de gebouwde omgeving, treffen we etnische symboliek aan. Vanuit het multicultureel bouwen, ofwel het tot uiting laten komen van culturele diversiteit in de gebouwde omgeving, is de laatste tijd een trend ingezet om in gebouwen de gevarieerde etnische samenstelling van Nederland te laten weerspiegelen. Projecten van multicultureel bouwen hebben altijd een bepaalde locatie en zij veranderen door hun aanwezigheid de omgeving. Hierdoor krijgen zij een rol binnen de strijd om identiteit, ruimte en toekomstige ontwikkeling van de buurt. Multicultureel bouwen impliceert het kiezen voor een multiculturele identiteit. Niet alle bewoners kunnen zich in deze identiteit herkennen. Sommigen zien de komst van allochtonen als een teken van achteruitgang van de wijk. Het accentueren van dit gegeven in deze gebouwde omgeving is voor hen dan ook uit den boze. Verzet tegen multiculturele projecten kan vaak worden begrepen als een strijd om de identiteit van een ruimte. Terwijl sommigen een multiculturele identiteit als positief ervaren, is het voor anderen een fysiek

bewijs van een ongewenste ontwikkeling in de buurt. Zij wensen helemaal niet in een multiculturele buurt te wonen, maar in de 'oude volksbuurt' die zij zich uit een geromantiseerd verleden herinneren.

De bouw van een Marokkaanse fontein in het Oude Noorden in Rotterdam riep in eerste instantie negatieve reacties op bij de autochtone bevolking. Sommige bewoners zagen de fontein als een aantasting van 'hun' Noordplein. De Marokkaanse identiteit die de fontein uitstraalt, strookte niet met de betekenis die zij gaven aan het plein. Zij hielden vast aan de identiteit die zij zich van vroeger herinneren, toen de bevolking nog uit Nederlandse arbeiders bestond. Inmiddels is het verzet tegen de fontein geweken.

Bij de Bazar, een multicultureel opgezet winkelcentrum in Den Haag zien we dat de theehuizen en horecazaken van etnische origine bij sommige bevolkingsgroepen het idee geeft dat ze de strijd om de openbare ruimte hebben verloren. De islamitische mannen hebben deze ruimte in hun ogen geannexeerd.

Het Nationaal Monument

Bijna ieder land kent wel een aantal plaatsen met een bijzondere symbolische en nationale waarde. Een Nederlands voorbeeld daarvan is het Nationale Monument op de Dam in Amsterdam. Met dit monument wordt de Nederlandse eenheid gesymboliseerd, zoals tijdens de Nationale Dodenherdenking. Het monument is

Een beschilderde dakpan: een etnische draai aan een Nederlandse gewoonte.

(Foto: Hilde van der Horst)

echter ook vaak begin- of eindpunt van demonstraties die vaak juist tegen de verbeelde Nederlandse eensgezindheid ingaan.

De Palestina-demonstratie op 13 april 2002 brengt de etnische toe-eigening van dit symbool aan het licht. Deze demonstratie eindigde, zoals veel demonstraties in Amsterdam, op de Dam. Jongeren, van voornamelijk Marokkaanse afkomst, legden daarbij tijdelijk beslag op het monument en gebruikten het monument als uitvalsbasis om stenen te gooien naar de politie en het Krasnapolskihotel. Hoewel het monument waarschijnlijk vooral een strategische positie was, bevochten zij ook onbedoeld of bedoeld een dominante betekenis van het monument: die van nationale eenheid en respect voor de Nederlandse slachtoffers tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het bezetten van het Nationaal Monument door een gemarginaliseerde groep wordt daardoor een daad van verzet waarbij zowel dominante betekenissen van plaats als de gemarginaliseerde positie van Marokkanen, of breder Islamieten, worden betwist. Bovendien wordt de eenheid die het monument symboliseert ter discussie gesteld. Ondanks het algemene karakter van het monument kan het ook nadrukkelijk worden geassocieerd met de herdenking van de Jodenvervolgung. Ook dit is een betekenis die door de jongeren kan worden aangevochten in het kader van de solidariteit met de Palestijnen.

Het bezetten van het monument werd achteraf in de berichtgeving over de demonstratie heel negatief beschreven. Daarbij ging het vooral om de symbolische betekenis ervan. Dominante betekenissen van het monument stroken niet met de betekenis die de demonstrerende jongeren er tijdens hun 'bezetting' aan gaven. De verontwaardiging die in de media geuit werd, kan worden gezien als een poging de 'nationale' betekenis weer op de voorgrond te krijgen.

Het Nationaal Monument in Amsterdam heeft een heel sterke betekenis meegekregen van de makers en opdrachtgevers. Echter, weinig monumenten zijn ook onderwerp van zoveel strijd. De nozems, de hippies, de kraakbeweging en de feministes hebben allemaal hun boodschappen op het monument uitgedragen. De bezetting van het monument door pro-Palestinademon-

stranten is er slechts één in een lange rij voorbeelden. In de strijd om betekenissen van het monument gaat het dus niet alleen om strijd tussen verschillende etnische groepen.

Etnische symboliek in de openbare ruimte neemt veel verschillende vormen aan. De woning wordt gebruikt als etalage van de identiteit. Via gordijnen en vensterbanken worden boodschappen uitgedragen over identiteit. Etniciteit is één van de identiteiten die via de woning tot uitdrukking wordt gebracht. Door voorbijgangers worden deze symbolen weer geïnterpreteerd. Bedoelde en 'gelezen' betekenis komen vaak niet overeen.

Ook in de gebouwde omgeving treffen we etnische symboliek aan. Multicultureel bouwen is één van de initiatieven waarbinnen allochtone etnische symboliek in de openbare ruimte bewust wordt gecreëerd. Ook hierover ontstaat vaak strijd.

De afkeuring van niet-eigen etnische symbolen komt bij autochtonen meer aan de oppervlakte dan bij allochtonen. Het gebruik van het Nationaal Monument door Marokkaanse jongeren kan echter ook als verzet worden opgevat tegen dominante autochtone betekenissen.

Al deze voorbeelden werpen licht op de dubbelzinnigheden en verschillende interpretaties van plekken in het openbare domein, die samenhangen met etniciteit. Deze strijd is nooit gelijkwaardig. Dominante groepen proberen hun betekenissen te verheffen tot de enig juiste betekenis, terwijl andere groepen met alternatieve lezingen deze betekenis aanvechten.

Hilje van der Horst is sociaal-geograaf en socioloog en als OIO werkzaam bij het Meertens Instituut. Jantine Messing is cultureel-anthropoloog en als OIO werkzaam bij SISWO/Instituut voor Maatschappijwetenschappen.

Literatuurselectie

- Boer, P. de (2002). Voordeurage in Nederland, servetten op een dakparade. *Traditie*, 1, pp. 7-11.
- Horst, H. v. d., R. Kleinhans & A. Ouwerkerk (2002). Wij en zij, een Vlaardingse verandering. Delft: Dup.
- Horst, H. v. d., A. Haars & A. Ouwerkerk (2002). Multicultureel bouwen, de van culturele diversiteit op de gebouwde omgeving. In: VROM Raad, Smakenschillen, multicultureel bouwen en advies 32. Den Haag: VROM Raad, pp. 51-187.
- McCracken, G. (1988). Culture and consumption, new approaches to the symbolic character of consumer goods and activities. Bloomington/Indianapolis: Indiana University Press.
- Vermeulen, H. & C. Govers (1994). *The anthropology of ethnicity, beyond groups and boundaries*. Amsterdam: Spinhuis.
- Wigmans, G. (2001). *Strategische wijzigingen in de Nederlandse architectuur*. Rotterdam. Delft: Publicatiebureau Bouwkunde.